

Ivo DŽINIĆ, Dinamika razvoja kulture tragedija - drama - ironija (Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, 2022.), 186. str.

Sredinom 2022. godine iz tiska je izašla hvalevrijedna knjiga iz područja filozofije kulture i kulturologije u izdanju Fakulteta hrvatskih studija autora Ive Džinića, redovitoga profesora pri Odsjeku za filozofiju i kulturologiju na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Naslov studije je *Dinamika razvoja kulture, tragedija - drama - ironija*. Ova studija je iznimno bogata bibliografijom renomiranih autora iz područja filozofije, a nakon uvoda je podijeljena na četiri poglavlja i zaključne misli te dodatak naslovljen *Važnost i obilježja kulturologije kao zasebne znanosti o kulturi*.

U Uvodu (9-15) susrećemo se s mišlju kako je kultura kao vrlo složen fenomen ona koja predstavlja neiscrpno nadahnuće i trajni izazov za intelektualno i znanstveno suočavanje s njom. U nekoliko posljednjih desetljeća pojam i sadržaj kulture ponovno postaje važnom temom za promišljanje. Već u uvodu autor Džinić nas upoznaje s dijagnozom tragedije kulture, koju je prvi predvidio i dijagnosticirao filozof i sociolog Georg Simmel. Simmelova dijagnoza tragedije kulture

pokazat će se ključnom za ponovno promišljanje pojma kulture, kako u pogledu njezina sadržaja, tako i njezine ostvarivosti kroz povijest. Još jedno Simmelovo djelo, *Filozofija novca*, pokazat će se vrijednim u promišljanju problematike razvoja kulture i krize koja ju je zahvatila. Novac je, prema Simmelu, postao mjerom svih stvari, a novčana ekonomija ima veliku moć. Novac je sredstvo uspona pojedinca, no ujedno dominira njegovim stilom života te iako donosi izvjesnu moć i bogatstvo, za sobom donosi i posljedice zaostajanja kulture pojedinca ili osobe i u tome također možemo prepoznati već ranije predstavljenu dijagnozu - dijagnozu tragedije kulture. Odnos kulture i novca, kako ga prikazuje autor Džinić u perspektivi G. Simmela, valja shvatiti u njegovu pravom značenju. Simmel se čuva banalnosti toga tumačenja iznoseći ono što je evidentno. Novac kao sve-prožimajuća stvarnost kulture utoliko biva opasan što pretendira na njezinu zamjenu odnosno postaje njezin svojevrsni supstitut. U tome je upravo sva njezina (kultura) tragičnost.

Dijagnoza tragedije kulture dovodi nas do drugog velikoga njemačkoga filozofa i teoretičara kulture Ernsta Cassirera, koji se pak, u svojoj studiji o tragediji kulture, direktno osvrnuo na Simmelovu dijagnozu tragedije

koja je zahvatila kulturu. Temeljne postavke od kojih autor Džinić polazi prilikom pisanja ove studije jesu upravo dinamika kulturnoga razvoja kao neosporna činjenica koja zahtijeva ozbiljan pristup u analizi, praćenju i pokušaju dokučivanja budućih tendencija kulture i kulturnoga razvoja. Kulturni razvoj, sam po sebi, dobar je jer pridonosi daljnjem razvoju i napretku čovječanstva, no prate ga različiti izazovi i poteškoće. Na tome putu autor Džinić poseže za sokratovskom ironijom pouzdanja u vlastito neznanje kao početka zdravorazumskoga pristupa svakog daljnjeg promišljanja dinamike razvoja kulture.

Prvi dio ove studije nosi naslov *Kultura i kulturna kritika* (15-37) i ide za tim da predstavi razumijevanje pojma kulture kroz povijest. Na tragu Simmelove teze o tragediji kulture, suvremeni njemački filozof Hubertus Busche predstavlja misao o četiri osnovna značenja pojma kulture: 1. kultura kao ono čime se taj pojam bavi – to je primarna upotreba riječi kulture i znači oplemenjivanje naravnih ljudskih sposobnosti i formiranje čovjekova duha. Radi se o aktivnom obliku usavršavanja onoga što je po svojoj naravi sposobno za usavršavanje, odnosno o procesu koji zahtijeva vlastitu zauzetost za nešto čime se bavi; 2. kultura kao ono što se ima – govori o tome kako se

kultura zaista treba okarakterizirati kao svojevrsna društvena činjenica po uzoru na Durkheima koji, pak, donosi, da je kultura neovisna o pojedincu – ona neće propasti ako neki pojedinac nije u potpunosti kultiviran i ona (kultura) se mora imati jer u suprotnom nemamo ni sebe kao osobu jer nam o kulturi ovisi mogućnost sudjelovanja u društvenome životu; 3. kultura kao ono u čemu se živi – na ovome mjestu se autor Džinić poziva na njemačkoga filozofa Samuela Pufendorfa (1632.-1694.) i talijanskoga filozofa Giambattista Vicoa (1668.-1744.) koji posebnu važnost pridaju kulturnoj povijesti modernoga doba. Kultura je sve ono što je čovjek stvorio i što nije izašlo iz prirode. Pojam kulture nas asocira na uzvišene vrijednosti, istinsko obrazovanje i dubinu duha; 4. kultura kao ono što se može stvoriti, unaprijediti i vrednovati – to je zapravo prevladavajuće mišljenje o kulturi u 20. stoljeću gdje se kultura razumijeva kao nešto što se može stvoriti, što je odvojeno od pojedinca, ali i što se odnosi na višu sferu vrijednosti, poput umjetničkih djela, djela u filozofiji i znanosti te literaturi. U ovako predstavljen pojam kulture savršeno se uklopila i već spomenuta studija *Filozofija novca*, autora Georga Simmela, koja predstavlja novčanu ekonomiju kao onu koja posjeduje samostalnu moć u kojoj se događa tragedija

kulture i koja otuđuje pojedinca od stvarnih vrijednosti.

Drugi dio, Simmelova teorija tragedije kulture (37-71), donosi vrijedne biografske podatke o ovom velikom njemačkom sociologu i filozofu koji se veći dio svojega života bavio temom kulture. Autor Džinić nas ovdje podsjeća kako je kod Simmela prepoznatljiv dvoznačni pojam kulture, koja pak implicira i onaj teleološki moment. Samo tako shvaćena dinamika razvoja kulture, koja implicira sintezu osobnoga razvoja i istovremeno stvarnoga razvoja svijeta objektivne kulture, može dovesti do dijagnoze tragičnosti kako ju je Simmel detektirao. Važno je napomenuti i činjenicu da je Simmel tijekom godina bavljenja pojmom i tragedijom kulture postupno ublažio svoj prvotno pesimistični stav, pa tako od tragedije dolazi do krize i, konačno, konflikta kulture, da bi pred kraj života svoju studiju Tragedije u jednom eseju nazvao Konfliktom kulture. U svojem konačnom tekstu iz 1918. godine Simmel zaključuje da uz prikladno i ispravno obrazovanje pojedinca, koje je uvijek zdušno zagovarao, može doći do ozdravljenja kulture. Uloga prikladnog i ispravnog obrazovanja, uzimajući u obzir i individualnu i subjektivnu kreativnost pojedinca, može također dovesti do ozdravljenja

svega onoga što je tijekom godina tištilo i unazadilo kulturu i njezine posebnosti. Zanimljivo je i pomalo apsurdno uočiti i Simmelovo donekle pozitivno vrednovanje rata (ne treba zaboraviti kako je Simmel živio i djelovao u vrijeme Prvog svjetskog rata) gdje on kaže kako upravo rat i njegove strahote značajno pridonose oslobođenosti pojedinca od zahtjeva kulture. Rat, prema Simmelu, kao nesretan događaj te uostalom i kao svaka kriza zapravo utječe na ozdravljenje kulturnoga razvoja. Iz Simmelove dijagnoze može se iščitati strah od onoga budućega gdje postoji opasnost da kultura doživi svoj krah, no postoji svakako i određena perspektiva nade, koja polazi od činjenice da je s poboljšanjem individualnih sposobnosti usko povezana i sposobnost jasnoga razlikovanja što doista pripada kulturi, a što industrijskom napretku i tehnici. Ovdje se zapravo radi o rastućoj otuđenosti između subjekta i kulture te iz toga razloga i dolazi do dijagnoze tragedije koja je zahvatila kulturu.

Treći dio nosi naslov Cassirerova interpretacija Simmelove teze (71-107). Ovaj dio studije o kulturi autor započinje podsjećanjem na filozofski put Ernsta Cassirera i na njegove različite filozofske interese tijekom života i djelovanja, od teorije spoznaje do neokantovstva, preko razrade simboličkih formi u tri volumena i,

konačno, posljednja faza Cassirerova puta je filozofska antropologija, ali i socijalna filozofija. Cassirerova filozofija kulture, za razliku od Simmelove kritike kulture, polazi od toga da su u samom sadržaju pojma kulture temeljni oblici i pravci duhovnoga oblikovanja, pri čemu se bitak može razumjeti jedino kroz djelovanje. Stoga, Cassirerova studija o tragediji kulture iz 1942. godine donosi fundamentalnu kritiku Simmelove filozofije kulture kao filozofije života. Kada se radi o Cassirerovoj filozofiji kulture, s jedne strane, i Simmelovoj tezi o tragediji kulture, s druge strane, čini se kako su one u potpunoj suprotnosti. Cassirer radije govori o drami kulture negoli o njezinoj tragediji, on se zaustavlja na dijaloškom i procesualnom momentu samoga prisvajanja kulture. Za njega je kulturna tvorevina samo posrednik između ja i ti, ne tako što prenosi gotov sadržaj s jednoga na drugo, nego tako što se na aktivnosti jednoga ražaruje (entzündet) aktivnost drugoga. Kod Simmela mu nedostaje perspektiva u pogledu na aspekte preispitivanja, očuvanja i prerade pronađenoga kulturnoga repertoara, pa time odgovara prije svega na njegove primjedbe o čvrstini i nepokretnosti objektivne kulture, kao i na njegovu zabrinutost pred stagnacijom kreativnoga procesa. Cassirer se slaže sa Simmelom u pogledu procesa kulturnoga razvoja, koji po svojem postanku i djelovanju ima

kako svoju kvantitativnu dimenziju kao akumulativni proces, tako i kvalitativnu dimenziju u pogledu na rastuću otuđenost između pojedinca i kulture.

Konačno, četvrti dio studije o Dinamici razvoja kulture nosi naslov Ironija dinamike kulturnoga razvoja (107-145). Nakon govora o tragediji i drami dinamike kulturnoga razvoja, autor Džinić ukazuje na to kako je prikladno govoriti i o ironiji kulture. Razvoj kulture u današnjem modernom dobu pokazuje brojne ironične momente, a svu kompleksnost toga razvoja najprikladnije se može prikazati sokratovskim principom znanja o neznanju kao ironijom prožetoga pobuđivanja problematične svijesti i neprestanoga kritičkoga propitkivanja s aporijskom otvorenošću na tragu autentičnoga uvjeta filozofiranja. Autor nam ukazuje i na činjenicu kako je danski filozof S. Kierkegaard upravo u sokratovskoj ironiji prepoznao dragocjeno sredstvo filozofskoga razmatranja općenito i napose suočavanja sa samim sobom. Ironija je u Kierkegaarda (u djelu O pojmu ironije s neprestanim osvrtom na Sokrata, 1841.) isključivo shvaćana kao korektiv ljudske egzistencije i pri tom konstitutivna za ljudski život. Na Kierkegaardovu tragu bio je i suvremeni analitički filozof i psihanalitičar Jonathan Lear koji u svojoj studiji A Case for Irony iz 2011. godine zastupa razumijevanje iro-

nije kao prvenstveno suočavanje sa samim sobom i trenutak spoznaje o nesigurnosti daljnjeg oslanjanja na postojeće koncepte istinitosti ili valjanosti. Iskustvo koje se događa između stvarnosti i ideala je nešto što može uzdrmati temelje vlastita života te se tu pokazuje ironija kao jedini optimalan i siguran način u ophođenju s takvim iskustvom. Govor o suvremenoj ironiji, uzimajući u obzir i Simmelov govor o tragediji kulture te Cassirerov govor o drami kulture, uključuje u sebe prepoznavanje čovjeka kao bića mogućnosti koji se kao pojedinac u izboru vlastitoga načina postojanja može prepustiti tjeskobi, ili nastojati oko cilja vlastitoga ostvarenja. Na ovome mjestu autor Džinić ukazuje na to da subjektivni svijet, u kontekstu govora o ironičnom razumijevanju stvarnosti i kulture, postaje pokretačem svijeta objektivne kulture, a prihvaćanje vlastite nemoći pred velikim napretkom kulturne industrije te poniznija načina ophođenja sa svijetom objektivne kulture, taj svijet u biti vraćamo sebi. Pojedinac, koji priznaje i prepoznaje svoju malenost spram dinamike kulturnoga razvoja te se fokusira na ostvarujući dio kulture, oslobađa sebe, ali i kulturu u širem smislu te riječi. Iskustvo napretka suvremenoga svijeta i bogatstva prema kojemu pojedinac teži vode u krizu relevantnosti (prema njemačkom filozofu Hilmaru Schäferu) gdje se društvene

posljedice te iste krize osjećaju na svim područjima kulturne djelatnosti i njihova razumijevanja. Pojedinac se mora pokušati izboriti sa suvremenim zamahom i napretkom koje nove tehnologije i kultura sa sobom nose te sačuvati svoju autonomnost i slobodu od sveprisutne modernizacije. Na ovome mjestu možemo prepoznati još jedan ukaz našega autora, a to je da Simmelova teza o tragediji kulture ne aludira na propadanje ili urušavanje cjelokupne kulture, nego mu je cilj ukazati na rastuće pogoršanje u pogledu individualnoga duhovnoga kultiviranja. Simmel ne vidi nešto pozitivno u umnažanju kulturnih dobara koja poprimaju čak i veću autonomiju od pojedinca i ukazuje na nesposobnost pojedinca da prati takav ubrzani proces razvoja kulture.

U dodatku, koji nosi naslov *Važnost i obilježja kulturologije* kao zasebne znanosti o kulturi (145-173), autor nam želi ukazati na važnost i značajnu ulogu kulturologije pri promišljanju kompleksnog pojma kulture i svih danosti koje iz nje proizlaze. Čovjek je tu onaj koji je sposoban prepoznati sebe u stvarima koje je sam načinio, daje im objektivnost i te iste udišu njegovu subjektivnost. Sposobnost naknadnog reflektiranja, ali i sposobnost određenoga pretpostavljanja cjeline kulturne zbilje jest ono što predstavlja stvarnu snagu kulturologije kao zna-

nosti. Autor Džinić ističe važan značaj kulturologije koji je upravo bitan zbog njezina proaktivnoga doprinosa razumijevanju i kreiranju cjelokupne kulturne stvarnosti. Sve to ona čini na čvrstome temelju klasične kulturno-teorijske tradicije, metodom transdisciplinarnoga pristupa proučavanja kulture, jasnim stavom o pluriperspektivnosti tumačenja kulture, usmjerenošću ne samo na njezinu prošlost nego i prema njezinoj budućnosti.

Zaključno treba reći da je ova studija ukazala na to da sve stvarnosti razvoja kulture i njezina napretka možemo promatrati višeznačno te kako autor pogođeno ističe da se kotač ljudske povijesti i kulture nezaustavljivo kreće prema naprijed, no ipak taj razvoj treba promatrati s pozitivnog stajališta uzimajući, naravno, u obzir i sve možebitne poteškoće na tome putu. I Simmel i Cassirer u svojem tumačenju dinamike razvoja kulture u konačnici zaključuju kako kultura, tehnički napredak i razvoj za pojedinca i čitavo čovječanstvo donose i određene blagodati i prednosti. Razvoj kulture uvijek ide dalje, mi ga ne možemo, niti bismo trebali pokušavati zaustaviti, ali možemo na ispravan način odgovoriti tom izazovu suvremenoga doba poštujući pritom vlastiti identitet, intelekt, dušu i na tom putu pokušati postići jedinstvo onog individualnoga života sa svim onim što kultura sa sobom nosi. U tom smi-

slu, studija autora I. Džinića je vrlo vrijedna i korisna za svako daljnje promišljanje o suvremenom čovjeku i kulturi koja se, kako je rečeno nezaustavljivo razvija i napreduje i donosi spoznaju u vidu iskustva kako se snaći i živjeti u tom procesu kao pojedinac, individua, te što to kultura jest i znanost o kulturi koja je kao kulturologija vrlo važna za svako daljnje promišljanje o kulturi i ljudskom postojanju.

Suzana Maslač